

Zapomenout není nevěděť

Jan Kolář

č. 32/08 – exekutor, to je pán
rubrika rezenze čísla

[vytisknout](#) | [odeslat e-mailem](#)

Dokumentární cyklus Zapomenuté transporty

Treblinka, Majdanek, Osvětim... Víme, že to nejsou dětská říkadla. Nacistických táborů bylo na dvacet tisíc a mnohé zůstaly zapomenuty. Mimořádný dokument Zapomenuté transporty o málo známých táborech ve východní Evropě dokazuje, že některé věci jsou stále živé, jsou součástí naší paměti. Do kin nedávno vstoupil třetí díl tohoto cyklu, o transportech do Estonska.

Každý, kdo se pokouší ponořit do noci holocaustu a vyličit něco z toho, co zahlédl v některé z jeho bezedných jam, se vystavuje dvojímu nebezpečí. Holocaust je nepopsatelný – se svými oblundě zduřelými rozměry, chladně věcnou povahou procedury, do níž se vtělil, i bestialitou těch, kteří ji pomáhali udržovat v chodu. To je bezpochyby jeden z hlavních důvodů, proč se k němu budou lidé stále vracet: nelze se smířit s tím, co nejde uchopit. Ve snaze zachytit monstrum, jež přesahuje veškeré meze představitelnosti, lze však snadno bezděky převést perspektivu jeho architektů: nepočítané dokumentů o holocaustu se už proměnilo ve výčet geografických dat, čísel a technických záznamů, v nekonečný seznam jednotlivých prvků rytmicky postupující mašinerie, který nakonec přehluší dusivý strach a beznadějí prosáknutou bolest těch, jež Eichmannův pulsující mechanismus zpracoval – tedy poslední věci, které jejich siluetám po pětadesáti letech ještě dodávají lidskou podobu.

Stejně obvyklý je i další způsob, jak se minout s poselstvím ukrytým mezi rozvalenými zbytky táborů a krematorií, jež dávno zarostly travou. Zdálo by se, že stopy, které po nich zbyly, dešifrujeme, když se nám podaří zrekonstruovat jejich historii, když si srovnáme časový sled deportací, věznění a vražd. To nám bezpochyby umožňuje orientovat se – ale jen za cenu odstupů, jenž je možná stejně klamný jako osvobodivý. Z pohledu historika se bude holocaust jevit sice jako jeden z nejstrašlivějších, ale přitom jen jeden z mnoha příběhů, které se v dějinách Evropy odehrály. Vyvstane jako událost, která má svůj vymezený čas, jenž už není časem naším; jako děsivá minulost, kterou si pro dnešek zpřítomňujeme v podobě lineárního vyprávění a již – ve chvíli, kdy vyprávěný příběh dospěje ke svému smutnému, a přece šťastnému konci – můžeme s ulehčením uzavřít.

Ne událost, ale tvář, paměť

To, co se ve čtyřicátých letech ve střední a východní Evropě odehrálo, však nelze postihnout jen v kategoriích událostí, příběhů a jejich rozuzlení. Součástí holocaustu je i nesnesitelné tiché volání, ozývající se z děsivých filmových záběrů, z tváří přeživších i z poklidných fotografií s podobiznami lidí, kteří jednoho dne beze stopy zmizeli. Jakkoli je masové vyhlazování Židů součástí vzdalující se minulosti, jde o minulost, která nás znovu a znovu zasahuje. Lze ji vymezit historickými daty, ale nelze ji odehnat – je stále přítomná jako vracející se noční můra. Není proto náhoda, že ty nejpozoruhodnější z filmových dokumentů věnovaných holocaustu – od *Noci a mlhy* Alaina Resnaisa až po opus Šoa Clauda Lanzmanna – se víc než historii věnují jejímu otisku v lidské paměti. Platí to i o cyklu *Zapomenuté transporty* Lukáše Přibyla. V nich se historická rovina samozřejmě vyskytuje: tento cyklus je konečnou vyústěním původního projektu, v němž se Přibyl pokoušel postihnout osudy dávno zahlazených a téměř neznámých táborů na evropském východě – neznámých nejen proto, že nebyly nikdy osvobozeny, protože je zničili ustupující Němci, ale především proto, že nepřežil téměř nikdo z jejich vězňů. Režijní zpracování této čtveřice celovečerních filmů na první pohled nevypadá nijak originálně. Zdálo by se, že autor jen sestavuje výpovědi očitých svědků tak, aby vytvořily ucelený příběh o tom, jak o své přežití bojovali Židé deportovaní do Běloruska, Pobaltí a na východ Polska. To, že se přitom obejde bez vysvětlujícího komentáře, by samo o sobě mohlo svědčit toliko o jeho obratnosti.

Přibylův dokument se však zcela vymyká způsobem, jímž jednotlivá svědectví doprovází archivním materiálem. Nejde jen o to, že drtivá většina z nepřehledného množství autentických fotografií a filmových záběrů, které tvůrci dokázali vypátrat, se na veřejnost dostává vůbec poprvé. Zcela mimořádné je, že jednotlivé fotografické momentky a kusy špatně exponovaných filmových pásek nemají sloužit k tomu, aby dokládaly pravdivost příběhu, který se ve filmu vypráví. Místo toho obrací naši pozornost k tvářím těch, kteří před kamerou mluví. Na archivních fotografiích se totiž objevují stejné obličeje – jen zbarvené nánosu šesti či sedmi desetiletí. Namísto lineárního sledování líčené historie je tak divák mimoděk pobízen k putování napříč časem, k neustálému srovnávání přítomných slov a dávných podobizen, jež má téměř hypnotický účinek: v průběhu filmu lze snadno propadnout pocitu, jako by nám ty mladistvé, trochu rozostřené tváře, v nichž časem stále snadněji rozpoznáváme rysy zestárlých vypravěčů, byly dávno známé. Jako kdyby to nebyly cizí podobizny, ale naše vlastní vzpomínky na přátele, na které jsme se jen dlouho nemohli upamatovat. Jako kdyby tragédie, o níž se dozvídáme, byla i naší tragédií. Možná bychom měli vzít název celého cyklu konečně doslova – „zapomenuté“ přece není „neznámé“; snad jsme o tom všem vždycky věděli, a jen si to nedokázali vybatit.

Estonsko

Film věnovaný transportům do Estonska, který nedávno vstoupil do českých kin, vyvolává tento dojem nejintenzivněji. Snad je to dáno i tím, že jeho dramaturgická skladba se od předchozích dílů liší a zcela zřetelně na sebe bere podobu kolektivní paměti. Osudy skupiny dívek, které společně – doslova jako jeden organismus – projdou koncentráky v Jägalle a Eredě, tallinskou věznicí i tábory Stutthoff, Ochsenzolle a Bergen-Belsen, Přibyl se stříhačem Vladimírem Barákem prezentují jako mnohohlasou, asociativní skladbu. Jednotlivé ženy, které dnes žijí na čtyřech kontinentech, si mezi sebou předávají slovo a dopovídají historiky, které načaly ostatní, jako by si na dálku navzájem naslouchaly. Přitom všechny bez výjimky umanutě krouží kolem jediného úběžníku – své tehdejší naděje, že rodiny, od kterých byly hned po příjezdu do Estonska odloučeny, stále žijí ve slibovaném „pohodlném, zimním táboře“. Záhy po úvodních titulcích je jasné, že leitmotivem tohoto filmu nebude líčení nezdolné snahy o vlastní záchranu, jak tomu bylo v „lotyšském“ a „běloruském“ filmu. V „estonském“ díle jde v první řadě o ožívování myšlenek na ztracené blízké.

I proto by na jeho konci mohla jen stěží stát trpčí sekvence než ta, v níž vyjde najevo, kam směřovala tajemná lesní cesta, jejíž záběr se v průběhu filmu opakovaně vrací, střídavě jako útěšná vzpomínka a hrozivá noční můra. Při pohledu na fotografie, na nichž desítky nahých žen v písčitém úžlabině Kalevi-Liiva trpělivě čekají na výstřel popravčí čety, lze téměř nahmatat, jak hluboká a nezacelitelná musí být jizva, kterou holocaust zanechal v myslích těch, kteří jej přežili. Mimořádné je už to, že se jí v dokumentu Lukáše Přibyla podařilo ukázat. On však dokázal víc než to: s posledními z těch, kteří v sobě tuto ránu dodnes nosí, máme díky tomuto filmu možnost jejich bolest sdílet. Alespoň na pár chvil.

Like

0

Autor je středoškolský pedagog.

© 2005–2011 A2 kulturní čtrnáctideník | vyrobil [OneCode](#) | publikační systém [OneCode Publisher](#) | verze 2.7